

You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Recepcja twórczości Franciszka Karpińskiego w cieszyńskich drukach religijnych - katolickich i ewangelickich w XIX wieku

Author: Antoni Reginek

Citation style: Reginek Antoni. (2004). Recepcja twórczości Franciszka Karpińskiego w cieszyńskich drukach religijnych - katolickich i ewangelickich w XIX wieku. W: K. Turek, B. Mika (red.), "Pieśń religijna na Śląsku : stan zachowania i funkcje w kulturze" (S. 32-50). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

ANTONI REGINEK

Recepcja twórczości Franciszka Karpińskiego w cieszyńskich drukach religijnych — katolickich i ewangelickich w XIX wieku

Wstęp

 1792 roku w Oficynie Wydawniczej Ojców Bazylianów w Supraślu został opublikowany zbiór *Pieśni nabożnych* Franciszka Karpińskiego, nazywanego „poetą serca” i uznanego za twórcę polskiego sentymentalizmu. Kancjonał został zadedykowany królowi Stanisławowi Augustowi między innymi w następujących słowach: „Najjaśniejszy Panie! Składam przy podnóżku Tronu pieśni nabożne do śpiewania w kościołach [...]. Chcę nimi Krajowi zrobić przysługę”. W odpowiedzi monarcha wyraził nadzieję, że dzieło to, „stawszy się z czasem powszechnym głosem, będzie uczyć naród obowiązków względem Boga, ludzi, czystych obyczajów i miłości do Ojczyzny”¹. Nieco wcześniej, bo w 1786 roku, podczas pobytu w Warszawie, za radą zatroskanych o wychowanie młodzieży księży ze zgromadzenia pijarów, Karpiński opublikował nowy przekład *Psalterza Dawidowego*, współpracując przy jego redakcji z zaprzyjaźnionym poetą Franciszkiem Dionizym Książninem. Pełne wydanie *Psalterza...* Karpiński dedykował księciu Michałowi Poniatowskiemu — ówczesnemu prymasowi Polski, a publikacja uzyskała nie tylko aprobatę władz kościelnych, ale towarzyszyły jej też życzliwe słowa pod adresem autora i jego dzieła².

¹ *Korespondencja Franciszka Karpińskiego z lat 1763—1825*. Zebrał i do druku przygotował T. Mikulski, komentarz opracował R. Sobol. W: „Archiwum Literackie”. T. 4. Red. K. Budzyk i in. Wrocław 1958, s. 50—51.

² Zob. M. Kossowska: *Biblia w języku polskim*. T. 2. Poznań 1969, s. 262 i n.

Podczas gdy adresatami nowego *Psalterza*... mieli być najpierw uczniowie szkół pijarskich³, to z kolei odbiorcami *Pieśni nabożnych* miał być cały lud, nazywany w dedykacji „pospółstwem”, w znaczeniu całego społeczeństwa⁴.

Śpiewnik religijny — *Pieśni nabożne* — okazał się wybitnym osiągnięciem Karpińskiego w zakresie adaptacji folklorystycznej. Nowatorstwo stało się tu źródłem niezwyklej popularności⁵. Najbardziej upowszechnione z tego zbioru — *Pieśń poranna* i *Pieśń wieczorna* — są od pokoleń śpiewane przez ludzi, którzy być może nawet nigdy nie interesowali się nazwiskiem ich twórcy⁶. Z kolei *Pieśń o Narodzeniu Pańskim*, całkowicie już oderwaną od swego autora, umieszczano w zestawieniu znacznie starszych pieśni bożonarodzeniowych⁷.

Można śmiało uznać, że wspomniane tu pieśni: *Kiedy ranne wstają zorze*, *Wszystkie nasze dzienne sprawy*, czy kolęda *Bóg się rodzi* dzięki swej powszechności zasłużyły wręcz na miano pieśni narodowych⁸.

Pierwodruk kancjonału z 1792 roku zawiera 29 pieśni oraz 20 psalmów, które poeta włączył do zbioru z wcześniej wydanego *Psalterza*. Autorowi udało się w ten sposób zrealizować naczelną ideę kancjonału, zarysowując w zbiorze wyraźne grupy tematyczne, związane z rokiem liturgicznym, kalendarzowym, porą dnia, z poszczególnymi etapami życia człowieka, a także z nurtem pieśni religijno-etycznych i patriotycznych⁹.

Osobne zagadnienie stanowi dobór melodii do poszczególnych tekstów poetyckich. Sam pisarz dawał wskazówkę przy niektórych utworach, na jaką „nutę” należy je wykonywać, odwołując się do znanych w tamtym czasie pieśni religijnych. W sumie 20 utworów (spośród 29 pieśni) ma oznaczenie melodyczne. Nieraz właśnie te melodie, z którymi poeta wiązał swoje wiersze, wpływały na społeczny zasięg utworu. Do innych tekstów, pozbawionych muzycznych

³ W. S m a s z c z: *Rzecz o Franciszku Karpińskim. Obsypany Twymi dary*. Białystok 2000, s. 182.

⁴ „Pospółstwo” — towarzystwo, społeczność, społeczeństwo. Termin ten należy rozumieć szerzej aniżeli tylko w rozumieniu ludu wiejskiego czy miejskiego. Zob. *Słownik języka polskiego*. Red. A. Kryński, W. N i e d ź w i e d z k i. T. 4. Warszawa 1908, s. 755.

⁵ R. S o b o l: *Karpiński Franciszek*. W: *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*. T. 1. Red. J. K r z y ż a n o w s k i, Cz. H e r n a s. Warszawa 1984, s. 421. Oskar Kolberg, gromadząc pieśni ludowe, wprowadzał również do wydawanych przez siebie zbiorów pieśni popularne, autorstwa wybitniejszych poetów, w tym również Franciszka Karpińskiego, wykonywane w dworach ziemiańskich i miastach. Były one publikowane w osobnym rozdziale: *Dwory i miasta*. E. M i l l e r o w a, A. S k r u k w a: *Oskar Kolberg (1814—1890)*. W: *Dzieje folklorystyki polskiej 1864—1918*. Red. H. K a p e ł u ś, J. K r z y ż a n o w s k i. Warszawa 1982, s. 85—86.

⁶ Cz. M i ł o s z: *Historia literatury polskiej do roku 1939*. Przeł. M. T a r n o w s k a. Kraków 1993, s. 219.

⁷ Ibidem, s. 219.

⁸ R. W o j c i e c h o w s k i: *Ludowość*. W: *Słownik literatury polskiej XIX wieku*. Red. J. B a c h ó r z, A. K o w a l c z y k o w a. Wrocław 1991, s. 516.

⁹ M. P a w ł o w i c z o w a: *Wstęp*. W: *Wybór „Pieśni nabożnych” Franciszka Karpińskiego oraz „Psalmów” w jego tłumaczeniu*. Oprac. ks. A. R e g i n e k. Katowice 2001, s. 7 nlb.

wskazówek, próbowano później opracowywać nowe czy też dostosowywać znane wersje melodyczne, tak jak w wypadku wspomnianej już pieśni bożonarodzeniowej *Bóg się rodzi*, do której tekstu albo dostosowywano jedną z anonimowych wersji melodycznych kolędy *W żłobie leży*¹⁰, albo też adaptowano melodię poloneza koronacyjnego królów polskich, popularnego od czasów Stefana Batorego¹¹. Fakt, że Karpiński układał swoje poetyckie teksty pod melodie, stanowi potwierdzenie muzycznych zamiłowań poety. Wspominał o nich Julian Ursyn Niemcewicz, opisując w swych pamiętnikach odwiedziny u Karpińskiego: „Już było późno w wieczór; zajechałem do skromnego białego domku, otwieram drzwi i postrzegam męża ze 30 lat mającego, w podwołosniku, z rozpuszczonymi włosami, grającego na gęśli i śpiewającego. Nie można było w przyzwoitszej postawie znaleźć poety” (*Pamiętnik czasów moich*. T. 1. Warszawa 1957, s. 147)¹². Być może Karpiński grał także na gitarze, gdyż w pierwszej połowie XIX wieku był to instrument bardzo popularny i znajdował się w licznych domach mieszczańskich i drobnoszlacheckich¹³.

Niewątpliwie pisarz był entuzjastą śpiewów, rozmiłowanym w pieśniach. Potwierdził to osobistym wyznaniem, iż „w pieśni mojej szczere serce najwięcej mówi”, zawartym w liście z 20 maja 1792 roku, pisanym z Zabłudowa¹⁴ do Marcina Poczobuta-Odlanickiego, matematyka, astronoma, profesora i rektora Akademii Wileńskiej. Temu przyjacielowi Karpiński przesłał, jeszcze podczas pobytu w Białymstoku 6 sierpnia 1787 roku, pierwsze 3 utwory z cyklu *Pieśni nabożnych* (*Pieśń poranną*, *Pieśń podczas pracy*, *Pieśń wieczorną*). Poeta wysyłał te świeżo napisane *Pieśni nabożne* z nadzieją, że „śpiewać je wkrótce w kościele będą”¹⁵.

Od tamtego czasu zbiorek wydawano już ponad 30 razy. Na uwagę zasługują miejsca druku. W XVIII wieku były to: Supraśl, Wilno, Kraków; w XIX wieku: Warszawa, Wilno, Wrocław, Bochnia, Lipsk, Kraków, Kołomyja, Lwów, przy czym na Śląsku edycja ukazała się po raz pierwszy we Wrocławiu w 1826 roku, to jest w rok po śmierci poety. Utwory z tomu *Pieśni nabożnych*, a także przekłady psalmów zaczerpnięte z *Psalterza* Karpińskiego wcześniej

¹⁰ T. Chachulski: *Franciszek Karpiński jako poeta religijny*. W: *Motywy religijne w twórczości pisarzy polskiego Oświecenia*. Red. T. Kostkiewiczowa. Lublin 1995, s. 187.

¹¹ W Polsce XVII w. daje się zauważyć sarmatyzację muzyki kościelnej. Wchłania ona świecką muzykę wokально-instrumentalną do tego stopnia, iż wiele pieśni nabożnych śpiewano na popularne świeckie melodie. Stąd prawdopodobne przypisanie melodii koronacyjnego poloneza królów polskich do słów kolędy *Bóg się rodzi*. Zob. J. Tażbir: *Szlachta i teologowie. Studia z dziejów polskiej kontrreformacji*. Warszawa 1987, s. 255–256.

¹² *Franciszek Karpiński. Historia mego wieku i ludzi, z którymi żyłem*. Oprac. R. Sobol. Warszawa 1987, s. 232, przypis 74.

¹³ Por. T. Strumiłło: *Szkice z polskiego życia muzycznego XIX w.* Kraków 1954, s. 144.

¹⁴ List Franciszka Karpińskiego do Marcina Poczobuta, podaje za: J. Platt: *Karpinszciana wileńskie*. W: *Miscellanea z doby Oświecenia*. Red. R. Kaleta. T. 2. Wrocław—Warszawa—Kraków 1965, s. 264.

¹⁵ *Korespondencja Franciszka Karpińskiego...*, s. 30–33.

wprowadzano do modlitewników i kancjonałów, w tym również ewangelickich, np. pojawiają się już w *Pieśnioksięgu...* Mrongowiusza z 1803 roku¹⁶, a żywa recepcja tych utworów może stanowić potwierdzenie ich ponadczasowych walorów poetyckich, religijnych i patriotycznych.

Niniejszy artykuł przedstawia częściowe wyniki szerzej zakrojonych badań nad recepcją religijnej twórczości Karpińskiego. Ta fragmentaryczność dotyczy zarówno miejsca pochodzenia przekazów źródłowych, zawężonego do terenu Śląska Cieszyńskiego, jak i ram czasowych — XIX wiek.

W przeprowadzeniu badań próbowano dotrzeć do wszelkich dostępnych dziś przekazów źródłowych: modlitewników, kancjonałów, chorałów, zarówno katolickich, jak i ewangelickich, wydanych na Śląsku Cieszyńskim w XIX wieku. Te wszystkie, aktualnie dostępne źródła zostają przedstawione w osobnym wykazie — jest ich w sumie 36, w tym 28 katolickich, 8 ewangelickich, przy czym pominięto w tym zestawieniu wielokrotne wydania niektórych zbiorów, mające charakter stereotypowy, nie wnoszące zmian w interesującym nas zasobie utworów.

Większość publikacji wyszła z uruchomionej w 1806 roku pierwszej drukarni w Cieszynie i w całym Księstwie Cieszyńskim, należącej do rodziny Prochasków. Był to jeden z największych i najnowocześniejszych zakładów typograficznych w monarchii austriackiej, a jego druki przenikały do rozbiorowej Polski¹⁷. Sporo też zbiorów wychodziło z drukarni Edwarda Feitzingera, specjalizującej się w wydawaniu wielkich śpiewników¹⁸. Z usług oficyn Prochaski i Feitzingera korzystało także, w początkowym etapie swej działalności, bardzo zasłużone w publikacji modlitewników i kancjonałów „Dziedzictwo Błogosławionego Jana Sarkandra” założone w 1873 roku¹⁹.

¹⁶ Pełny tytuł tego zbioru: *Pieśnioksiąg, czyli Kancjonał gdański zamykający w sobie treść i wybór pieśni nabożnych, z większej części starych, tak teraz wyporzędzonych, iż może obok Prusko-Polskiego tudzież łącznie z Nowym Pruskim Pieśnioksięgiem przy nabożeństwie być używany, oraz modlitwami, kollektami i dogodnymi trzema rejestrami opatrzony*. Gdańsk 1803, drukował J.E.F. Müller. W. Chojnacki: *Bibliografia polskich druków ewangelickich Ziem Zachodnich i Północnych 1530—1939*. Warszawa 1966, s. 150, nr 1723.

¹⁷ M. Pawłowiczowa: *Książka polska i biblioteka na Śląsku Cieszyńskim w latach 1740—1920*. Katowice 1986, s. 27. Twórcą tej oficyny był Fabian Beinhauer, ale krótko po zainicjowaniu działalności przejął ją pochodzący z Pragi typograf Tomasz Prochaska, a jego potomkowie prowadzili drukarnię, z pewnymi przerwami, aż do II wojny światowej. Zob. również Eadem: *Cieszyńskie druki religijne XIX wieku. Przegląd zagadnień w świetle dotychczasowych badań*. W: „Śląskie Miscellanea”. T. 12. Red. J. Malicki, K. Heská-Kwaśniewicz. Katowice 1999, s. 37.

¹⁸ M. Pawłowiczowa: *Dzieje Polski i Śląska w drukach regionalnych z drugiej połowy XIX wieku*. W: *Książka polska na Śląsku w drugiej połowie XIX wieku. Zarys problematyki*. Red. M. Pawłowiczowa. Katowice 1992, s. 108; J. Broda: *Wydawnictwa ludowe Edwarda Feitzingera*. W: *Z dziejów cieszyńskiego drukarstwa*. Red. A. Gładysz. Bielsko-Biała 1982, s. 94—107.

¹⁹ W. Pawłowiczówna: *Działalność wydawnicza „Dziedzictwa Błogosławionego Jana Sarkandra” w Cieszynie w XIX wieku*. W: *Książka polska na Śląsku...*, s. 176.

Przekazy źródłowe

Chronologiczne zestawienie źródeł zawierających teksty utworów religijnych Karpińskiego

Przekazy źródłowe katolickie

- Książka Modlitewna dla Katolickiej Młodzieży szkolnej iako też Dorosłej Od pewnego Księdza Świeckiego* [ks. Jan Brzuska], diecezji Wrocławskiej austriackiego Cesarzkiego Krolewskiego Słońska. Za pozwoleniem duchownej i świeckiej Zwierzchności. W Cieszynie 1823, w drukarni Tomasza Prochaski.
- Praca codzienna, coroczna i całowitowa każdego Chrześcianina katolickiego, albo Książka modlitewna i Kancjonał dla katolików, z różnych ksiąg nabożnych i śpiewników zebrana.* [ks. Antoni Janusz]. Za zezwoleniem Najprzewielebniejszego Pasterza Naszego Henryka, Księcia Biskupa Wrocławskiego, w Cieszynie. Drukiem Karola Prochaski 1857; drugie wyd. z dodatkiem, Cieszyn 1858 [do 1905 r. — 6 wydań].
- Kancjonał katolicki mniejszy i razem Książka modlitewna wyjęta z „Pracy” śp. Ks. Antoniego Janusza, Plebana Zebrzydowskiego i z dodatkiem osobliwszych nabożeństw i pieśni* wydana przez ks. Jana Żmijkę, Wikarego w Frysztacji. Za zezwoleniem Przewielebnego K. B. Wikariatu Jeneralnego w Cieszynie. Opawa 1862, czcionkami Antoniego Pawliczka; drugie wyd. poprawne i pomnożone, Opawa 1863; wyd. trzecie, Opawa 1868; kolejne 6 wydań: Cieszyn 1871, 1875, 1877, 1883, 1885, 1887.
- Kancjonał i książka modlitewna na cały rok. Do nabożeństwa kościelnego i domowego.* (Zbiór anonimowy). Cieszyn 1865, drukiem i nakładem Karola Prochaski.
- Kancjonał katolicki i razem Książka modlitewna pierwotnie ułożona przez śp. Ks. Antoniego Janusza, Plebana Zebrzydowskiego, a teraz dla większej wygody katolików śląskich opracowana i po trzeci raz wydana przez ks. Jana Żmijkę, Wikarego w Frysztacji.* Za pozwoleniem zwierzchności Duchownej. Opawa 1868, czcionkami Antoniego Pawliczka, nakładem wydawcy [tzw. *Kancjonał Wielki*]; wyd. czwarte dokonane przez „Dziedzictwo bł. Jana Sarkandra”, Cieszyn 1878, nakład Feitzingera i dodatek do *Wielkiego Kancjonatu* ks. Janusza; następne wyd., Cieszyn 1891.
- Droga do niebieskiej Ojczyzny, czyli Książka do nabożeństwa dla chrześcian prawowiernych rzymsko-katolickich ułożył i wydał ks. Józef Guziur, pleban w Jaworzu.* Wiedeń 1868, drukiem Mechitarystów; drugie wyd., Bielsko 1873.
- Śpiewnik dla młodzieży i razem kancjonał katolicki i Książka modlitewna. W Frasztacji* [Frysztacji] [1871?], nakładem Jana Wrany; czwarte wyd., Frydek [b. r.], nakładem Józefa Zawadzkiego.

Śpiewnik kościelny i książeczka dla młodzieży, razem Kancjonałek katolicki. Za pozwoleniem Zwierzchności Duchownej przewielebnego k. b. wikarjatu je-neralnego w Cieszynie, nakładem Edwarda Feitzingera [tzw. Kancjonałek katolicki]. Wyd. piąte, Cieszyn 1873; cztery wyd. w latach 1878—1891.

Mały kancjonał najużywańszych do nabożeństwa Pieśni z dodatkiem zwykłych modlitw [oprac. ks. Jan Żmijka], wydany przez „Dziedzictwo błog. Jana Sarkandra”. Za pozwoleniem Zwierzchności Duchownej. Cieszyn 1886, nakładem „Dziedzictwa”, czcionkami G. Axtmanna w Frysztacie.

Przekazy źródłowe ewangelickie

Kancjonał, czyli Śpiewnik dla Chrześcian ewangelickich, zebrany i ułożony za staraniem ewangelickiego duchowieństwa w C. K. Śląsku. Cieszyn 1865, nakładca ks. Jerzy Heczko, czcionkami Karola Prochaski [zbiór miał 16 wydań do r. 1914, a w sumie do 1983 r. doczekał się 25 wydań]²⁰.

Kancjonał zawierający w sobie Pieśni chrześcijańskie z przydatkiem Modlitew dla użytku młodzieży ewangelickiej. Cieszyn 1882, nakład E. Feitzingera, druk H. Feitzingera.

Chronologiczne zestawienie źródeł zawierających melodie do utworów religijnych Karpińskiego

Przekazy źródłowe katolickie

Chorał, czyli zbiór melodyj do kancjonału katolickiego ks. A. Janusza używanego na Śląsku i w Galicji ułożony na cztery głosy do grania na organach i śpiewania. Lipsk 1873. F.A. Brockhaus [zbiór anonimowy, zawierający melodie między innymi do 10. utworów religijnych Karpińskiego oraz tony psalmów].

Chorbuch A. [Emiliana] Schindlera²¹ do kancjonałów Lehnera, Ondereka i Janusza. Cieszyn 1890, Verlag von Eduard Feitzinger [zbiór obejmuje dwie części: czeską i polską, i zawiera melodie między innymi do 5. utworów religijnych Karpińskiego oraz tony psalmów].

²⁰ Według innych opinii *Kancjonał* Heczki miał 21 wydań — ostatnie w 1954 r. Zob. J. Szturc: *Ewangelicy w Polsce. Słownik biograficzny XVI—XX wieku*. Bielsko-Biała 1998, s. 118. Faktem jest, że w roku 1956 został wydany nowy śpiewnik ewangelicki z przeznaczeniem dla całego kraju, opublikowany przez Naczelną Radę Kościoła (Konsystorz), ale niektóre parafie diecezji cieszyńskiej nadal trwały przy *Kancjonale* Heczki. J. Gross: *Historia powstania nowego „Śpiewnika ewangelickiego”* (2002). W: *Życie i działalność ks. Rudolfa Tomanka. W trosce o zachowanie religijnej i kulturowej tożsamości Śląska Cieszyńskiego*. Red. ks. J. Budniak. Cieszyn 2002, s. 84.

²¹ Inicjał odnosi się do imienia Emilian (Aemilian), a wynika z używanej w zbiorze pisowni.

Przekazy źródłowe ewangelickie

Chorały — zbiorek melodii używanych w Kościele ewangelickim, prawdopodobnie przepisanych z *Choralnika* J. Winklera z Nawsia. Cieszyn 1845 (?), albo z *Choralnika* Jerzego Klusa²². W zbiorze znajdują się między innymi 3 melodie pieśni, do których odwołuje się Jerzy Heczko w swoim *Kancjonale*, przy utworach Karpińskiego.

Melodie pieśni kościelnych używanych w zborach ewangelickich na Szląsku. Wydał Jerzy Klus, nauczyciel i organista przy kościele ewangelickim w Cieszyńcu. Cieszyn. Nakładem wydawcy 1886 [wyd. drugie — 1903 (?)]. Zbiorek zawiera między innymi 4 melodie pieśni, do których odwołuje się Jerzy Heczko przy utworach Karpińskiego.

Najważniejsze przekazy źródłowe porównawcze — pozacieszyńskie**Katolickie**

Śpiewnik. Ks. Pankracy Folwarski. Kraków 1802.

Kancjonał katolicki [...]. P. H. [Petrus Hlubek] Opole 1840.

Śpiewnik kościelny [...], X. M.M. Mioduszewski. Kraków 1838—1853.

Dostateczny śpiewnik kościelny [...]. Wyd. K. Piekoszowski. Piekary 1850 (wyd. 2. z 1856).

Chorał. Józef Nachbar—Bernard Bogedain. Berlin—Opole 1856.

Zbiór pieśni z melodiami [...]. Teofil Klonowski. Z. 7 i 8. Poznań 1859.

Szczeble do nieba. Teofil Klonowski. Poznań 1867.

Ewangelickie

Kancjonał zawierający pieśni chrześcijańskie [...]. Brzeg 1802.

Kancjonał zawierający pieśni [...]. Wyd. R. Fiedler. Brzeg, druk. Klockau 1859 (wyd. kolejne 1880).

Śpiewnik Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Królestwie Polskim. Warszawa 1899.

²² Taką uwagę umieścić na wstępnej karcie zbioru Tadeusz Sikora, będący posiadaczem jedynego znanego egzemplarza. Por. „Rocznik Ewangelicki” [Warszawa] 1925.

Analiza tekstów

Utwory religijne (pieśni, psalmy) Karpińskiego występujące w przekazach źródłowych

Szczegółowa analiza badanych przekazów źródłowych pozwoliła na wyodrębnienie w nich w sumie 28 utworów religijnych Karpińskiego, pochodzących ze zbioru *Pieśni nabożnych* i księgi *Psalterza*.

Zasób ten tworzy 15 pieśni (z 29. znajdujących się w pierwotnej edycji *Pieśni nabożnych*) oraz 13 psalmów (w tym 3 z grupy 20. psalmów znajdujących się we wspomnianym zbiorze). Tak więc w sumie z 49. utworów całego zbioru *Pieśni nabożnych*, w cieszyńskich modlitewnikach i kancjonalach XIX wieku pojawia się 18, co stanowi ponad jedną trzecią całego zasobu i wskazuje na dość żywą recepcję religijnej twórczości Karpińskiego na terenie Śląska Cieszyńskiego.

Najczęściej pojawiającym się w cieszyńskich zbiorach utworem religijnym Karpińskiego jest *Pieśń poranna — Kiedy ranne wstają zorze* — odnotowana 11 razy pośród 12. przekazów źródłowych. Równie popularną pieśnią jest *Boże z Twoich rąk żyjemy*, z przeznaczeniem jako *Pieśń podczas pracy w polu* czy też jako *Pieśń żniwna* — występuje ona w 8. źródłach. Kolejna znana *Pieśń wieczorna — Wszystkie nasze dzienne sprawy* — pojawia się siedmiokrotnie, a królowa polskich kolęd *Pieśń o Narodzeniu Pańskim — Bóg się rodzi, moc truchleje* — jest odnotowana pięciokrotnie.

Incipity pozostałych pieśni:

Będę cierpiał, bom zasłużył	— <i>Pieśń o cierpliwości chrześcijańskiej</i>
Ciebie, Boże, lud Twój wzywa	— <i>Pieśń o deszcz</i>
Dosyć, Boże, deszcze lały	— <i>Pieśń o pogodę</i>
Duchu Boży mieszkaj z nami	— <i>O Duchu Świętym</i>
Nie próżność Boga	— <i>Pieśń o dniu sądnym</i>
Niebieskiego dworu Pani	— <i>Pieśń do Najświętszej Maryi Panny</i>
Opatrzny Boże	— <i>O Opatrzności Boskiej</i>
Oto, Boże, serc tych dwoje	— <i>Pieśń podczas ślubów małżeńskich</i>
We dnie i w nocy	— <i>Pieśń o powinnościach chrześcijańskich</i>
Zmarły człowiecze	— <i>Pieśń przy pogrzebie zmarłego</i>
Zróbcie Mu miejsce	— <i>Pieśń na procesję Bożego Ciała</i>

Zasób psalmów wiąże się przede wszystkim z nabożeństwem niesporów niedzielnych i Maryjnych, wchodzących w skład Liturgii godzin Kościoła katolickiego. Pierwotnie liczba psalmów stosowanych w tym nabożeństwie była zmienna i wahała się od 4. do 18. wybranych ze 150. utworów starotestamental-

nej *Księgi Psalmów*²³. Od XVII wieku utrwalił się pewien cykl, którego podstawę stanowi pięć psalmów i ten schemat obowiązywał aż do Soboru Watykańskiego II. W ramach tego cyklu ustalony został pewien kanon psalmów od 109. do 116. oraz w nieszporych Maryjnych psalmy: 121., 126. i 147. Oprócz tych „kanonicznych” psalmów, związanych ściśle z nieszporymi, w badanych przekazach źródłowych pojawiają się także jeszcze inne: psalm 8., 127., 129. i 131., przy czym w tej grupie najczęściej występującym w modlitewnikach i kancjonalach jest psalm 129., oznaczony jako psalm pokutny.

Spośród badanych źródeł najwięcej utworów Karpińskiego znajduje się w *Kancjonale* Janusza, tzw. *Wielkim*, opracowanym przez ks. Żmijkę, wydany w 1868 roku. Zbiór ten zawiera 10 pieśni i 12 psalmów. Następny większy zasób utworów można wyodrębnić w anonimowym *Kancjonale* z 1865 roku — w sumie 12 pieśni i 9 psalmów, nieco mniej utworów znajduje się w pierwszym wydaniu *Kancjonatu* Janusza — *Pracy codziennej* z 1857 roku — jest tam 9 tekstów *Pieśni nabożnych*, ale tylko jeden psalm w przekładzie Karpińskiego. Jeszcze dwa zbiory zasługują na podkreślenie: modlitewnik ks. Guziura, wydany w Bielsku w 1873 roku, zawierający 7 pieśni i 9 psalmów, oraz ewangelicki *Kancjonał* ks. pastora Heczki z 1865 roku, w którym znajduje się 7 pieśni. Pozostałe modlitewniki i kancjonały charakteryzują się mniejszym zasobem pieśni, zawierają też uboższy zasób utworów Karpińskiego, chociaż w niektórych zbiorach (np. w kancjonale Żmijki z 1868 r.) pojawia się większa liczba psalmów (11).

Wariabilność tekstów w porównywanych źródłach

Szczegółowa analiza tekstów utworów religijnych Karpińskiego, występujących w badanych przekazach źródłowych, i porównanie tych wersji z pierwowzorem, pozwalają na sformułowanie pewnych wniosków natury ogólniejszej. Z utworów zaczerpniętych ze zbioru *Pieśni nabożnych* największą wariabilność wykazuje pieśń *Boże z Twoich rąk żyjemy*. W pierwowzorze nosi ona tytuł *Pieśń podczas pracy w polu* i liczy 4 strofy²⁴. Natomiast w *Kancjonale* Janusza z 1857 roku oraz w *Kancjonale* tzw. *Wielkim* z 1868 roku, a także w anonimowym *Kancjonale* z roku 1865 pieśń ta pojawia się dwukrotnie: pierwszy raz w dziale *Pieśni przy pracy*, z dołączonymi trzema nowymi strofami tekstu, drugi raz w dziale *Pieśni przygodne. Na podziękowanie za żniwa* — w tym wypadku opuszczono czwartą strofę pierwowzoru Karpińskiego, wprowadzając sześć

²³ J. Gładysz: *Nieszpory — wokalnie-instrumentalna forma w polskiej muzyce religijnej XVIII wieku na przykładzie twórczości S.F. Lechleitnera*. „Rocznik Teologiczno-Kanoniczny” 1987, T. 34, z. 7, s. 339.

²⁴ [F. Karpiński]: *Pieśni nabożne*. Supraśl 1792, s. 76—77.

zupełnie nowych zwrotek tekstu, tematycznie związanych z podziękowaniem za ziemskie plony²⁵.

Identyczne zjawisko rozbudowywania oryginalnego, pierwotnego tekstu Karpińskiego we wspomnianej pieśni znajdujemy w przekazie porównawczym — w *Dostatecznym śpiewniku kościelnym* K. Piekoszowskiego, wydanego w Piekarach w 1850 roku. W *Kancjonale katolickim mniejszym* ks. Żmijki pojawia się tylko jedna, żniwna wersja tego śpiewu z równie rozbudowaną strukturą.

Wersja przedstawiona w obydwu kancjonalach ewangelickich jest natomiast zdecydowanie bliższa pierwowzorowi, obejmuje, tak jak u Karpińskiego, cztery strofy, z tym, że w *Kancjonale* Heczki występuje w dziale: *Pory roku. Wiosna*, podczas gdy w kancjonale młodzieżowym w dziale: *Różne potrzebne pieśni. Pieśni szczególne. Rolnik podczas pracy w polu*. Niewielkie warianty tekstowe w tych dwóch zbiorach są identyczne z tekstem w porównywanym *Kancjonale* ewangelickim, wydanym przez Fiedlera w Brzegu w 1859 roku.

Kolejna wariabilność tekstu dotyczy popularnej pieśni bożonarodzeniowej z incipitem „Bóg się rodzi, moc truchleje”. W *Kancjonale* Janusza drugi wers brzmi „moc słabnieje”²⁶, ponadto duże zmiany pojawiają się w ostatniej, piątej strofie, sformułowanej następująco²⁷:

Podnieś rękę Boże Dziecię!
Pobłogosław nas łaskawie!
W dobrych radach, w dobrym bycie,
A najbardziej w dusznej sprawie;
By się nam niebo dostało,
Oto Cię dziś upraszamy:
A Słowo Ciałem się stało
I mieszkało między nami.

Prawie identyczne zmiany (oprócz rozdzielnie zapisanego *O to* w 5,6) występują w katolickim *Kancjonałku* z 1873 roku, ale także w znacznie wcześniej-

²⁵ Zob. *Praca codzienna. Książka modlitwenna i Kancjonał* ks. A. Janusza. Cieszyn 1857, s. 111 i 950.

²⁶ „Truchleć” — przenośnie: niknąć w oczach, wtleć, schnąć, słabieć, spadać z sił (wg: J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki: *Słownik języka polskiego ułożony przez Wł. Niedźwiedzkiego*. T. 7: T—Y. Warszawa 1919, s. 123. W *Kancjonale* z 1865 r., przywrócono autentyczną wersję „truchleje” i tak jest w większości porównywanych przekazów źródłowych. Może to stanowić pewien argument za proveniencją tego kancjonału spoza terenu Śląska Cieszyńskiego. Por. E. Poloczek: *Z dziejów polskich śpiewników katolickich na Śląsku Cieszyńskim — Kancjonał i Książka Modlitwenna na cały rok z 1865 roku*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1992/1993, T. 25—26, s. 253.

²⁷ *Praca codzienna...*, s. 326.

szym przekazie źródłowym — *Kancjonale* wydany w Opolu w 1840 roku²⁸. Tak więc termin „słabnieje” nie byłby wyłącznie stosowanym w przekazach cieszyńskich.

Najczęściej występującym w badanych źródłach utworem Karpińskiego jest pieśń poranna *Kiedy ranne wstają zorze*. Charakterystyczną cechą cieszyńskich przekazów katolickich stanowi rozszerzenie tekstu o dołączoną piątą strofę, mającą charakter hymnicznej doksologii:

Boże! w Trójcy niepojęty,
Ojcze, Synu, Duchu Święty
Tobie chwałę oddajemy,
Byś nas poświęcił prosimy.

Taką samą strukturę pieśni przedstawia śpiewnik Piekoszowskiego, a nie ukazują jej ważniejsze źródła porównawcze, a także przekazy ewangelickie.

Interesujące wnioski można wysnuć również, porównując wersje tekstowe popularnej pieśni wieczornej *Wszystkie nasze dzienne sprawy*. Cieszyńskie druki katolickie, w tym również wydany w Bielsku modlitewnik Guziura, konsekwentnie przedstawiają wersję z dodaną czwartą strofą, której nie ma w pierwowzorze, nie ma jej także w źródłach ewangelickich oraz w znaczących przekazach porównawczych, takich jak śpiewnik Folwarskiego czy Mioduszewskiego. Pojawia się natomiast dosyć często w przekazach górnośląskich, począwszy od śpiewnika Piekoszowskiego. Dołączona strofa ma charakter doksologii, typowej dla struktury hymnów brewiarzowych:

A gdy już niebo osiędziem,
Tobie wspólnie śpiewać będziem,
Boże w Trójcy niepojęty,
Święty na wiek wieków Święty!

Porównanie poszczególnych wersji psalmów pozwala wyodrębnić nieliczne warianty w stosunku do pierwowzoru. Najbardziej charakterystyczne zmiany w cieszyńskich przekazach źródłowych dotyczą psalmu 113 (112) — *Chwalcie o dziatki najwyższego Pana*. Następujące warianty tekstowe zdecydowanie odróżniają tę wersję od innych źródeł porównawczych, w tym np. od śpiewnika Piekoszowskiego, gdzie tekst psalmu jest identyczny z pierwowzorem²⁹, a zbliżają do krakowskiego śpiewnika Folwarskiego:

²⁸ *Kancjonał katolicki zawierający Modlitwy i Pieśni [...] Podług Rytułu Diecezji Wrocławskiej sporządzony [...] nakładem Księdza P. H. [Petrus Hlubek, dawniej interpretowano jako Piotr Hawryłowicz] wydany. W Opolu 1840, drukowano u H.F. Erdmanna Raabe, Pieśni godowa na s. 150—151.*

²⁹ 1, 3—4: Jego niech imię w uszach ludzkich słynie, Póki wiek późny swoim torem płynie; 3, 1: Kto się wždy; 4, 2: ławie.

- 1,3 Niech Imię Pańskie przebłogosławione
1,4 Po wszystkie wieki będzie pochwalone
3,1 I któż się
4,2 na krześle

Ponadto nieco większą wariabilność tekstu w odniesieniu do pierwowzoru, można zauważyć w przekazach cieszyńskich w wypadku psalmu 115 z incipitem „W zapędzie myśli”, mającego zastosowanie w nieszpórach na uroczystość Bożego Ciała. Źródła cieszyńskie ukazują ten psalm konsekwentnie ze zmianą układu wersetów psalmowych, wynikającą ze zmiany rymu z przeplatane go abab (tak jest w pierwowzorze) na rym parzysty aabb. Należy przypuszczać, że taka zmiana była wynikiem przystosowania tekstu do przebiegu melodycznego.

Przykładowo, pierwsza strofa psalmu w przekazach cieszyńskich brzmi:

W zapędzie myśli tak mi się zdało; Gdy to na ludzi wyznają śmiało!
Upokarzam się ustami memi: Że każdy człowiek kłamca na ziemi.

W *Psalterzu* Karpińskiego układ wersetów jest następujący:

W zapędzie myśli tak mi się zdało, Upokarzam się ustami memi;
Gdy to na ludzi wyznają śmiało, Że każdy człowiek kłamca na ziemi.

Recepcja psalmów w przekładzie Karpińskiego, zwłaszcza w nieszpórach niedzielnych i świątecznych badanych modlitewników i kancjonałów XIX-wiecznych, zaprzecza opiniom, że *Psalterz* ten nigdy się nie upowszechnił albo że nie występował samodzielnie³⁰. Wersje tekstowe psalmów w drukach cieszyńskich są bardzo zbliżone do pierwowzoru, ale przedstawiają również charakterystyczne zmiany, które mogą wskazywać na pośrednie źródła proveniencji.

³⁰ Taką negatywną opinię co do upowszechnienia *Psalterza* podaje m.in. T. Chachulski: *Franciszek Karpiński jako poeta religijny...*, s. 177–178, powołując się na wcześniejsze, krytyczne wypowiedzi P. Kwoczyńskiego w jego publikacji „*Psalterz*” Karpińskiego i jego stosunek do „*Psalterza*” Kochanowskiego. Lublin 1907. Cały *Psalterz* Karpińskiego został włączony np. do śpiewnika P. Folwarskiego, s. 1–98, a w nabożeństwach nieszpórów zamieszczonych w modlitewnikach XIX-wiecznych i późniejszych zauważa się wręcz dominację przekładu psalmów Karpińskiego.

Analiza melodii

Według dotychczasowych badań pierwszym zbiorem melodii polskich pieśni katolickich na Śląsku Cieszyńskim jest anonimowy *Chorał do kancjonatu katolickiego* ks. Janusza, wydany w Lipsku w 1873 roku. Zgodnie z informacją podaną w słowie wstępnym autor zbioru czerpał zarówno opracowania melodyczne, jak i towarzyszenia organowe ze znanych już zbiorów ks. Bogedaina (Nachbara), Klonowskiego, ks. Bradacza, ks. Fryczaja, Muthwilli i innych nie wymienionych autorów, niektóre z pieśni opracował osobiście. W sumie zbiór zawiera incipity 550. ponumerowanych melodii; z wyjątkiem jednej (nr 550) wszystkie pozostałe mają opracowane towarzyszenie organowe. Z interesującego nas zbioru pieśni Karpińskiego *Chorał do kancjonatu...* zawiera opracowania melodyczne 10. utworów i są to wersje ściśle związane z oryginalnym tekstem, występujące w zbiorze jednorazowo.

Ksiądz Janusz w dodatku do przedmowy (*Uwiedomienie względem melodyj*), zamieszczonym w drugim wydaniu swego kancjonatu, podaje ważną informację dotyczącą źródeł melodii, odwołując się do *Chorału*, który wydał w 1856 roku ks. Bernard Bogedain z Opoli, a opracował muzycznie Józef Nachbar. Dodatkowe inne melodie, nie występujące w *Chorale*, znajdowały się u nieznanego bliżej nauczyciela szkoły parafialnej w Zebrzydowicach. Należy przyjąć, że melodie w anonimowym *Chorale do kancjonatu...* z 1873 roku, w dużej mierze pokrywały się z wersjami rozpowszechnionymi w innych częściach Śląska, ale są też wersje melodyczne identyczne z bardzo popularnymi opracowaniami Teofila Klonowskiego, wydawanymi w Poznaniu. Na przykład wersja pieśni *Kiedy ranne wstają zorze*, zanotowana w *Chorale do kancjonatu...* Janusza, jest identyczna z wersją melodii ze zbioru Klonowskiego z 1859 roku³¹, a odbiega znacznie od wersji *Chorału* Nachbara³².

Chorał Schindlera z 1890 roku jest dwukrotnie uboższy w zasób melodii od *Chorału do kancjonatu...* i zawiera 259 śpiewów, w tym są tylko 4 melodie do tekstów Karpińskiego. W słowie wstępnym ks. Schindler zaznaczył, że polska część chorału stanowi zasadniczo melodyczne opracowanie *Kancjonatu katolickiego* ks. Janusza, przy czym wersje melodyczne wywodzą się z chorałów Bo-

³¹ Por. *Zbiór pieśni z melodyjami w Kościele rzymsko-katolickim od najdawniejszych czasów używanych; uskuteczniiony przez Teofila Klonowskiego, Nauczyciela przy Król. Katol. Naucz. Seminarium w Poznaniu. Zeszyt 7 i 8. Poznań 1859. Nakładem i drukiem Ludwika Merzbacha, nr 358, s. 838—839.*

³² *Chorał, czyli dostateczny zbiór melodyj do przeszło 700 pieśni katolickich w języku polskim. Ułożony na cztery głosy do grania na organach i śpiewania przez Józefa Nachbar, Nauczyciela przy Król. Katol. Seminarium naucz. w Paradyżu, a wydany przez Ks. Bernarda Bogedain, Radzcę [sic!] rejencyjnego, duchowego i szkolnego w Opolu. Drukiem W. Moeser w Berlinie 1856, mel. 93 na s. 56 i mel. 21 na s. 8.*

gedaina (Nachbara), Klonowskiego, w nieznaczej mierze ze zbioru Fryczaja, a także pewna część została opracowana przez samego Schindlera.

Melodie odnoszące się do tekstów Karpińskiego, zamieszczone w chorale Schindlera, wykazują zasadniczo wpływ innych, wcześniejszych opracowań. Przykładowo — oryginalna wersja melodyczna kolędy *Bóg się rodzi*, zdecydowanie odbiegająca od znanej dziś melodii w rytmie polonezowym, pojawia się też w *Chorale do kanjonatu...*, a została prawdopodobnie przejęta z *Chorału* Nachbara.

Na omówienie zasługują również opracowania melodyczne zawarte w małych zbiorach ewangelickich: anonimowym chorale (może Winklera z 1845?) oraz chorale Klusa z 1886 roku. Zbiory te przedstawiają na ogół typyczne melodie do tekstów pieśni, do których z kolei odsyła Heczko, a w wypadku utworów Karpińskiego są to adaptacje do melodii egzystujących z licznymi tekstami; tak np. pieśni *Boże z Twoich rąk* czy *Wszystkie nasze codzienne sprawy* mają odniesienie do wersji melodycznej związanej z tekstem popularnej pieśni *Panie Boże, niechże będzie*, którą Heczko określa jako pochodzenia czeskiego³³.

Podsumowanie

Niniejszy artykuł ukazuje wyniki przeprowadzonych dotąd badań nad recepcją religijnej twórczości Karpińskiego w modlitewnikach i kancjonałach cieszyńskich XIX wieku, z uwzględnieniem wszystkich dostępnych dziś przekazów źródłowych tej proveniencji. W sumie przeanalizowano 36 zbiorów, w tym 28 katolickich i 8 ewangelickich, przy czym pominięto w tym wykazie wielokrotne wydania stereotypowe. Spośród tych źródeł 9 przekazów katolickich i 2 zbiory ewangelickie zawierają teksty utworów religijnych Karpińskiego, natomiast wersje melodyczne dotyczące interesującej nas twórczości znajdują się w dwóch zbiorach katolickich i dwóch ewangelickich.

W wyniku przeprowadzonych analiz można potwierdzić dosyć żywą recepcję pieśni i psalmów Karpińskiego na Śląsku Cieszyńskim w XIX wieku — w sumie z 49. utworów całego zbioru *Pieśni nabożnych*, w cieszyńskich modlitewnikach i kancjonałach tego wieku występuje 18 pieśni, co stanowi ponad jedną trzecią całego zasobu. Bardzo wymowny jest fakt zamieszczania utworów Karpińskiego w zbiorach ewangelickich, w tym 7. pieśni w najbardziej rozpowszechnionym *Kancjonale* Heczki. Trudno dziś odpowiedzieć na pytanie, jaki-

³³ Por. *Cithara Sanctorum* ks. Jerzego Trzanowskiego (1592—1637), zbiór zawierający 412 religijnych pieśni protestanckich po słowacku, wydany w Lewoczy w 1635 r.

mi kryteriami kierowali się redaktorzy kancjonałów zarówno katolickich, jak i ewangelickich, dokonując wyboru owych utworów.

Największą popularność zyskały te pieśni, które wydają się dominować w ogólnopolskiej tradycji śpiewów religijnych. Najczęściej pojawiającym się w cieszyńskich zbiorach utworem religijnym Karpińskiego jest *Pieśń poranna* — *Kiedy ranne wstają zorze* — odnotowana 11 razy pośród 12. przekazów źródłowych. Równie popularna okazuje się *Pieśń podczas pracy w polu* — *Boże z Twoich rąk żyjemy*, następnie *Pieśń wieczorna* — *Wszystkie nasze dzienne sprawy* — czy *Pieśń o Narodzeniu Pańskim* — *Bóg się rodzi, moc truchleje*.

Charakterystyczną cechą badanego repertuaru stanowi dwukrotne występowanie w danym jednym zbiorze, z dość znaczną wariabilnością tekstu, pieśni *Boże z Twoich rąk żyjemy*: pierwszy raz w dziale *Pieśni przy pracy* z dołączonymi trzema nowymi strofami tekstu, drugi raz w dziale *Pieśni przygodne. Na podziękowanie za żniwa*, z sześcioma nowymi strofami tekstu. Identyczne zmiany znajdujemy w materiale porównawczym — *Dostatecznym śpiewniku kościelnym* Piekoszowskiego, rozpowszechnionym na Górnym Śląsku w połowie XIX wieku. Podobne powiązania źródłowe może potwierdzać wzbogacenie tekstów o strofę doksologiczną w *Pieśni porannej i wieczornej*. Warianty tekstowe (m.in. sformułowanie „moc słabnieje” oraz znaczne zmiany w ostatniej strofie) w kolędzie *Bóg się rodzi* odróżniają natomiast zbiory cieszyńskie od śpiewnika Piekoszowskiego, a przybliżają z kolei do *Kancjonatu...* opolskiego z 1840 roku. Pominięcie w końcowej strofie oryginalnych słów „Błogosław ojczyznę miłą” było z pewnością spowodowane sytuacją zaborów, co zresztą potwierdzają inne źródła porównawcze, zmieniające termin „ojczyznę” na „krajnę”.

Warto jeszcze podkreślić, że zasób pieśni Karpińskiego w ewangelickim *Kancjonale* ks. Heczki obejmuje między innymi dwa utwory, których nie ma w badanych przekazach źródłowych katolickich. Chodzi tu o pieśń o pogodzie — *Dosyć, Boże, deszcze lały* — oraz pieśń o powinnościach chrześcijańskich — *We dnie i w nocy*.

Interesujące wnioski przynosi analiza tekstów psalmów w przekładzie Karpińskiego. Zbiory cieszyńskie zawierają 13 psalmów, w tym 3 z grupy 20. psalmów znajdujących się w zbiorze *Pieśni nabożnych*. Dobór psalmów jest w tym wypadku uzależniony od struktury nabożeństwa nieszpórów, które w omawianych źródłach, poczynawszy od anonimowego *Kancjonatu...* z 1865 roku, konsekwentnie zamieszczają przekład psalmów Karpińskiego, oznaczając je czasem, jako *Nieszpory wierszem ułożone* (*Mały kancjonał* z 1886 r.). Oznacza to, że wersja przekładu psalmów ks. Wujka w wypadku nabożeństwa nieszpórów była już w tym czasie w dużym stopniu wypierana przez wersję przekładu Karpińskiego, prawdopodobnie ze względu na nowy, bardziej komunikatywny język i łatwiejszą przyswajalność w śpiewie. Tymczasem zbiory ewangelickie, w których z racji praktyki wyznaniowej nie występują nabożeństwa nieszpórów, nie zawierają też psalmów w przekładzie Karpińskiego. Pozostają one przy tłu-

maczeniach wcześniejszych, czerpiąc między innymi z *Psałterza* Kochanowskiego.

Osobne zagadnienie stanowi dobór melodii do interesujących nas pieśni. Badane zbiory nutowe nie przedstawiają zbyt obszernego repertuaru tych utworów. Najwięcej pieśni Karpińskiego zamieszcza *Chorał do kancjonału...* ks. Janusza, natomiast w drugim znaczącym przekazie materiałów nutowych — chorale Schindlera — znajdujemy melodie tonów psalmowych używanych w nieszpórach oraz odrębną, mało znaną wersję melodyczną kolędy *Bóg się rodzi*. Opracowania melodyczne śpiewów ewangelickich — chorały Klusa (czy Winklera?) — zawierają melodie typyczne, stosowane nieraz do różnych tekstów, taką też praktykę zauważamy w odniesieniu do utworów Karpińskiego, które za wskazaniami *Kancjonału* pastora Heczki śpiewano na znane melodie z innymi tekstami.

Reasumując, można stwierdzić, iż niewątpliwie dosyć żywy jest odzew religijnej twórczości Franciszka Karpińskiego w cieszyńskich drukach XIX wieku, i to zarówno katolickich, jak i ewangelickich. Utwory religijne, które „poeta serca” zamieścił w swym zbiorze mogły faktycznie poruszać uczucia wszystkich stanów ówczesnego społeczeństwa. Niejednokrotnie na społeczny zasięg utworów wpływały też melodie, z którymi wiązano dane teksty. Ta recepcja pieśni i psalmów Karpińskiego w badanych modlitewnikach i kancjonałach Śląska Cieszyńskiego dotyczy jednak głównie pojedynczych utworów, a nie całego czy większych działów zbioru. Omawiane zbiory mają charakter użytkowy i korespondują z podobnym zasobem śpiewów w innych źródłach pieśni tego czasu.

Aneks

Wprowadzenie do aneksu

Aneks przedstawia wszystkie pieśni i psalmy Karpińskiego znajdujące się w badanych modlitewnikach i kancjonałach Śląska Cieszyńskiego z XIX wieku. Przekazy źródłowe katolickie i ewangelickie, oznaczone skrótami, zestawiono w porządku chronologicznym; w poszczególnych rubrykach zaznaczono numer strony danego zbioru, na której występuje utwór. W rubrykach obejmujących przekazy melodyczne zaznaczono numer danej melodii lub stronę w zbiorze (/s). Znak (+) umieszczony w rubryce psalmów wskazuje na zastosowanie w danym zbiorze przekładu psalmów Karpińskiego. W poniższym natomiast zestawieniu poszczególnych źródeł podano liczbę występujących w nich pieśni i psalmów, oznaczając skrótem T — teksty i M — wersję melodyczną.

Modlitewnik Brzuski (B 23)	—	1 T + 1 Ps
Kancjonał Janusza (J 57)	—	9 T + 1 Ps
Kancjonał Żmijki (Żm 63)	—	2 T + 12 Ps
Kancjonał Heczki (H 65)	—	7 T
Kancjonał anonim. (Kan 65)	—	12 T + 9 Ps
Kancjonał Janusza II (J II 68)	—	10 T + 12 Ps
Kancjonał Żmijki (Żm 68)	—	2 T + 12 Ps
Śpiewnik młodzież. (Sm 71)	—	1 T + 8 Ps
Modlitewnik Guziura (G 73)	—	7 T + 8 Ps
Kancjonałek (Kk 73)	—	2 T + 8 Ps
Kancjonał mł. ew. (Kml 82)	—	3 T
Mały kancjonał (Mkn 86)	—	2 T + 5 Ps
Chorały ewang. (Winklera?) (Ch 45)	—	3 M
Chorał do kancj. Janusza ChJ 73)	—	10 M + Ps
Chorały Klusa, ewang. (Kl 86)	—	4 M
Chorbuch Schindlera (ChS 90)	—	4 M + Ps
Chorały Klusa (2. wyd.) (Kl II 03)	—	4 M

Zestaw utworów Karpińskiego w badanych przekazach źródłowych

Incipit pieśni	Przekaz źródłowy z tekstem — nr strony												Przekaz melodii — nr mel. lub strony = /s				
	B 23	J 57	Żm 63	H 65	Kan 65	J II 68	Żm 68	Sm 71	G 73	Kk 73	Kml 82	Mkn 86	Ch 45	ChJ 73	Kl 86	ChS 90/s	K II 03
I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Będę cierpieć		947			389	947			738					507			
Boże, z Twoich rąk żyjemy		111 950	471	500	8 375	126 1118	486		713		213		81	19	109		107
Bóg się rodzi		325			97	325			624	178				180		242	
Ciebie, Boże				452	381										100		99
Dosyć, Boże,				450											100		99
Duchu Boży,		636			188	636								318		145	
Kiedy ranne		95	27	522	4	95	21	183	11	4	162	320	84	13	113		112
Nie próżność					425												
Niebieskiego					239	876								406			
Opatrzny Boże	224																
Oto Boże, serc		915			377	915			267					498		131	
We dnie				372									57		74		73
Wszystkie		969		560	10	969			61		185	323	81	515	109		107
Zmarły		1016		629	414	1016			824				57	540	74		73
Zróbcie Mu		711			211	711								362		311	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Psalmy	+	+	+		+	+	+	+	+	+		+		+		+	
8	216																
109			540		516	287	130	96	158	130		85		126		60	
110			541		517	288	131	97		130		86		127		60	
111			541		517 545	288	132	98	159	131		87		128		61	
112			542		518	289	133	98	161	132		88		129		61	
113																61	
115			553			301	144										
116		593	542		518	290 655	133	99	161	132		89		130		62	
121			556		525	305	148	101	176	134				123		62	
126			556		526	306	149	102	177	135				124		62	
127			553			302	145							116		63	
129			547		529 589 1044	294	137		165					116		63	
131			548			295	138							125		63	
147			554		527	302	146	102	173 178	135				69		64	

Antoni Reginek

Reception of the output of Franciszek Karpiński in religious — Catholic and Evangelic — printed matters of Cieszyn

Summary

The collection entitled *Pieśni Nabożne* [Hymns], published for the first time in Supraśl in 1792 belongs to the most important publications of the religious output of Franciszek Karpiński. These hymns were — apart from numerous typically poetic editions — printed in prayer and songbooks, both Catholic as well as Evangelic. This study is a part of a larger research work into the reception of the religious output of the 'poet of the heart', and reveals the response of his hymns and psalms in the printed matters of Cieszyn of the 19th century for both religions. All available sources of texts and melodies are considered in the work, and particularly those of discussed hymns. Fifteen source-transmissions, including four Evangelic ones, were distinguished this way. Moreover, the most important comparative sources of the times were used in the work.

The researches confirmed the vivid reception of the religious output of Franciszek Karpiński in the prayer and songbooks of Cieszyn of the 19th century. Eighteen pieces of the forty-nine-piece collection of the whole collection of *Hymns* are used in the research work, which constitutes over one-third of the whole collection.

The fact of inclusion of the discussed pieces in Evangelic collections, and especially the seven hymns in the Songbook of Heczka, is telling. *Kiedy ranne wstają zorze, Boże z twoich rąk żyjemy, Wszystkie nasze dzienne sprawy, Bóg się rodzi* are the most popular songs written by Karpiński. The resource of psalms is mainly associated with Sunday and Virgin Mary vespers, that belong to the Liturgy of Hours of the Catholic Church. Starting from the anonymous *Songbook* of 1865, the translation of psalms of Karpiński has been consequently included in other songbooks, and were sometimes entitled *Nieszpory wierszem ułożone*. The annex included in the article presents the detailed results of the research.

Antoni Reginek

Die Rezeption des Werkes von Franciszek Karpiński in Teschener — katholischen und evangelischen Kirchenschriften im 19.Jh.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die zum ersten Mal in Supraśl im Jahre 1792 veröffentlichte Sammlung *Fromme Lieder* gehört zu wichtigsten geistlichen Werken von Franciszek Karpiński. Neben zahlreichen typisch poetischen Werken waren diese Lieder schon von Anfang an sowohl in katholischen, wie auch in evangelischen Gebetbüchern und Gesangbüchern herausgebracht. Die vorliegende Studie gehört zu großzügigen Forschungen über die Rezeption des geistlichen Werkes vom „Dichter des Herzens“ und zeigt, welchen Widerhall seine Lieder und Psalmen in Teschener Schriften des 19.Jhs bei den beiden Konfessionen gefunden haben. In den Forschungen berücksichtigte man alle zugänglichen Quellentexte und Melodien. Auf diese Weise wurden 15, darunter 4 evangelische, Quellenüberlieferungen unterschieden. Dabei wurden auch die wichtigsten Vergleichsquellen aus dieser Zeit benutzt.

Diese Forschungen haben eine ziemlich lebendige Rezeption der geistlichen Werke von Franciszek Karpiński in Teschener Gebetbüchern und Kirchengesangbüchern im 19.Jh. bestätigt. Von 49, das Werk *Fromme Lieder* bildenden Liedern, erscheinen 18 in den Forschungsquellen, was ein Drittel der ganzen Sammlung bildet.

Es ist sehr bezeichnend, dass die besprochenen Werke auch in evangelischen Sammlungen veröffentlicht wurden, darunter 7 Lieder im weit verbreiteten *Kirchengesangbuch* von Heczka. Zu bekanntesten Liedern von Karpiński, die sich in Teschener Sammlungen befinden, gehören: *Wenn die Morgenröte aufgeht, Gott wir leben von Deinen Händen, Unsere alltäglichen Sachen* und das Weihnachtslied *Es wird der Gott geboren*. Die Psalmen werden vor allem mit Sonntags — und Marienvesperandachten verbunden, die die Stundengebetliturgie in katholischer Kirche bilden. Beginnend mit dem anonymen *Kirchengebetbuch* von 1865 wurden die Übertragungen von Karpińskis Psalmen zielstrebig veröffentlicht und ab und zu als *Gereimte Vesper* bezeichnet. Ausführliche Forschungsergebnisse wurden im Anhang zum vorliegenden Artikel veranschaulicht.